

LITTERATUR

MARSKALKEN AV FINLAND

Av docent ERIK ANNERS

I företalet till den nu utkomna andra delen av »Mannerheimgestalten», Erik Heinrichs' stora Mannerheimbiografi, har författaren citerat ett uttalande av Yrjö-Koskinen i dennes arbete »De levande idéerna i mänsklighetens historia». Yrjö-Koskinen säger: »Vi närma oss nu tidens egna stridsfrågor, i vilka vi driva omkring i tidsströmningarnas våld, och förmå icke lika säkert undersöka händelsernas bränningar, som om vår plats vore utanför de växlingar vilkas skaplynne vi söka att fatta.»

Citatet kan förmodas implicera en ursäkt från författarens sida för att han måst taga allehanda hänsyn till bestående politiska förhållanden och nu levande personer, liksom också att perspektivet på Mannerheims livsgärning ännu är för kort och källmaterialet för bristfälligt för att det skall vara möjligt att tränga djupare in i många av de problem, som anknyter till Mannerheims handlande som statsman och fältherre. För läsaren blir det också snart uppenbart att denna andra del av biografien har mindre att ge beträffande Mannerheim som personlighet än den första. Vad Heinrichs har givit är i huvudsak ännu en version av Finlands politik och krigföring under de ödesdigra åren 1939–1944 — med Mannerheim som den centrala gestalten och med tillfogade biografiska upplysningar om dennes verksamhet under mellankrigstiden och under de sista levnadsåren. Denna inriktning och begränsning av

arbetet är — rebus sic stantibus — väl förklarlig. Hur knappt t. ex. materialet från marskalkens sista år än är, ger det emellertid en belysning av dennes personlighet, som är av största värde just därför att Mannerheim själv i sina memoarer insvepte sig i en air av oåtkomlighet och distans. Det är också med känslor av djup rörelse och beundran läsaren följer den uttröttade och sjuke marskalkens ansträngningar att för sista gången räcka sitt land en hjälpsam hand genom att i sina minnen utforma ett lika grandios som gripande försvarstal för Finlands folk och Finlands politik under krigsåren.

Heinrichs' nya arbete är emellertid inte ett okritiskt äreminne. På flera kontroversiella punkter diskuterar han ingående och med kritik Mannerheims politiska åtgärder och militära dispositioner. Den ryktbara »karelska» dagordern, där marskalken i varje fall uttryckte sig på ett sådant sätt att envar måste tro att han uppställde Fjärrkarelens erövring som ett finskt krigsmål, citeras och kommenteras utförligt. Frågan är för invecklad för att beröras närmare här, men man vill gärna anmärka att Heinrichs' förklaring: »Mannerheim var säkerligen medveten om att den (dagordern) ej representerade realpolitik, men han trodde att denna licentia poetica, som han senare kallade den, erbjöd ett opportunt propagandamotiv» inte är riktigt tillfredsställande motiverad. Visserligen vet vi mycket litet om

Mannerheims verkliga motiv och bedömanden i många viktiga situationer, men något vet vi dock om hans personliga karaktär. Är det verkligen möjligt att marskalken av Finland skulle ha nedlätit sig till att entusiasmera sina trupper med propagandalöften, som han inte hade för avsikt att försöka hålla? Hur Mannerheim sommaren 1941 tänkte sig det framtida förhållandet till den ryska stormakt, som han med sitt starka verklighetsinnehåll alltid räknade med som Finlands beständige granne — hur än kriget slutade — det vet vi inte. Vilka gränsförändringar eller landutbyten, som kan ha föresvävat honom såsom politiskt möjliga på längre sikt vet vi inte heller — och får kanske aldrig veta. Men något menade han, något ville han lova med denna dagorder, det kan man väl ändå våga förmoda. Sedan må eftervärldens historiker så småningom reda ut problemet.

Detta sista gäller också Mannerheims ansvar för sammanbrottet av det finska försvaret på karelska näsets sydvästra del under det första skedet av den ryska offensiven i juni 1944. Mången i Sverige har väl ännu i minnet vilken häpnad och förfäran det väckte här, när ryssarna lyckades att på 10 dygn nå fram till linjen Viborg-Vuoksen, en linje som det tog dem 105 dagar att nå under vinterkriget. Först senare blev det känt att en avgörande orsak till den snabba ryska framryckningen var en olycklig disposition av de finska trupperna. De krafter, som så trängande hade behövts i eller bakom den befästa huvudförsvarslinjen, vilken ryssarna tog redan offensivens andra dag, stod i Aunusområdet. När Mannerheim »i tolfte timmen» gav order om övergång till uppehållande försvar av Aunus och om förflyttning av de därigenom frigjorda divisionerna till Näset, kom denna order för sent. (Heinrichs' för-

siktiga formulering: »Återtåget från Aunus begynte sent, mycket sent», är talande nog.)

Heinrichs försöker inte överskyla detta Mannerheims fatala strategiska missgrepp eller dennes direkta personliga ansvar. Han citerar ett utdrag ur Rytis personliga dagbok, där det framgår att presidenten redan i början av februari 1944 vädjade till Mannerheim att förstärka försvaret av Näset, vilket denne närmast tycks ha uppfattat som ett opåkallat civilt intrång på det militära området. Den 16 februari hade förslag i samma riktning framlagts inför Mannerheim av chefen för generalstabens operativa avdelning, överste Nihtilä — likaledes utan resultat. Militärens fortsatta ansträngningar tecknas av Heinrichs på följande sätt: »Utom generalstabschefen» (Heinrichs själv), »som då och då gjorde en isolerad framstöt, försökte i synnerhet generalkvartermästaren Airo och chefen för operativa avdelningen Nihtilä systematiskt och med kartor och siffror till hjälp inför marskalken förfäktat åsikten att Näset krävde mera trupper».

Ansträngningarna att övertyga marskalken om nödvändigheten av en kraftsamling på Näset var emellertid förgäves. Varför? Heinrichs vet inte, och vem skall då veta det? Han skisserar emellertid en hypotetisk förklaring till Mannerheims handlande.

Man kan tänka sig — säger Heinrichs — åtminstone fyra motiv för överbefälhavarens ståndpunkt. Ett sådant skulle ha varit att det vore mindre sannolikt att ryssarna denna vår igångsatte ett angrepp i stor skala mot den finska fronten. »Varför skulle den ryska militära ledningen binda tiotal divisioner och mycken materiel vid ett — som det tycktes — rätt onödigt företag, och detta särskilt vid en tidpunkt då de allierades stora koncentriskt kapplöpning mot Berlin just

skulle börja». Möjligen kunde man tro att ryssarna skulle vilja betaga finnarna lusten att hugga dem i flanken genom att markera förberedelser för ett storangrepp. En relativ tyngdpunkt fanns redan på Näset. Lagus division och en division från norr skulle dessutom förflyttas dit. Mycket mera kunde icke uppbringas om man ej ville uppge Aunus, framhåller Heinrichs, som tillägger:

»Om vi skulle taga ännu två divisioner från Aunus, var det omöjligt att fortfarande påbjuda försvar på de *nuvarande* linjerna där. Man måste i så fall räkna med evakuering eller — kanske snarare — med en övergång till uppehållande strid, som skulle sluta först då vi uppgett Aunus — om ens då. Men Aunus-området hade sitt värde som kompensationsobjekt. Om kriget trots allt skulle sluta med en »blank» fred, kunde man eventuellt tänka sig att ryssarna skulle återlämna åtminstone delar av Viborgs län (och dessutom Hangö) i utbyte mot landet öster om Ladoga.»

Synbarligen menar Heinrichs att Mannerheim medvetet tog den stora risken att i det längsta behålla Aunus-området som kompensationsobjekt för att därmed möjligen rädda något av vad som förlorats i Moskvafreden. Det var i så fall ett högt spel. Hur högt, blir klarare om man — vilket Heinrichs inte gör — diskuterar den sannolika reaktionen på rysk sida inför den finska grupperingen. Att ryssarnas militära underrättelsetjänst gentemot Finland var effektiv framgår bl. a. av att de satte in tyngdpunkterna i juni-offensiven just mot de svagaste delarna av den finska försvarslinjen. Var de så väl orienterade om försvarspositionens detaljer lär de rimligen också ha kunnat fastställa vilka förband försvaret disponerade över — dvs. de torde ha haft en klar bild av försvarets styrka. Visserligen hade rys-

sarna behov av alla sina resurser mot den vikande huvudmotståndaren, om de väldiga politiska chanserna skulle kunna fullt utnyttjas. Men å andra sidan innebar det jämförelsevis svaga finska försvaret på Näset en stark fres-telse för den ryska militära ledningen. Man kunde räkna med att snabbt tvinga Finland till fred och därmed på litet längre sikt frigöra betydande stridskrafter — av största värde i krigets slutskede — och skapa helt andra operationsmöjligheter för egna sjö- och luftstridskrafter på östersjöflanken. Övervägde Mannerheim faran av att den otillräckliga finska insatsen på Näset skulle provocera ryssarna till ett storanfall för att utnyttja en gynnsam situation? Litade han måhända på befästningarna, och räknade fel? Där om vet vi intet! Men att han insåg att han spelat ett högt spel och höll på att förlora det — totalt och definitivt — därpå tyder hans reaktioner under juni-offensiven, då han, den eljest järnhårde, under flera veckor var mycket nervös och nedstämd.

Det är naturligtvis lätt att från efterklokhetens trygga position förklara att han handlade fel, när han mot Rytis och sina militära medarbetares varningar och vädjanden höll fast vid sin politiska och militära bedömning. Ändock är hans vågsamma handlings-sätt icke ägnat att förminska hans storhet som statsman och fältherre. Tvärtom visar det att han ännu i sin ålders höst bevarat den själsstyrka, som präglade honom i yngre år, att han fortfarande hade de egenskaper, som Finlands folk just då behövde hos landets ledande man: hårdheten, viljan att icke ge något förlorat, att göra allt, även det till synes omöjliga, för att rädda det folk, som lagt sitt öde i hans händer. Denna hårda oböjlighet och denna viljestyrka gjorde honom till den ende, som kunde rädda landet, som kunde lyckas med det

otroliga — att föra de finska stridskrafterna mot de tyska vapenbröderna. Historien känner få motstycken till den självövertinnelse och den disciplin, som den gången visades av Finlands marskalk och hans soldater. En finsk tvekan eller splittring hade i det läget sannolikt lett till Finlands undergång. Skildringen av detta tragiska och dramatiska skede i kriget är också en av höjdpunkterna i Heinrichs' arbete.

När man lägger boken ifrån sig är det med en känsla av att Mannerheims forne generalstabschef trots alla svårigheter och alla nödvändiga hänsynstaganden i sin Mannerheimbiografi lyckats ge något verkligt väsentligt: en förklaring till ett av historiens under, till att den förfinade hög- aristokraten och forne vite generalen kunde vinna sådan tillit och skapa sådan enighet kring sig och inom sitt folk att han i den yttersta timmen framstod som ödets man. Historikerna kommer att tvista om Mannerheims förmåga som statsman och fältherre. Men ett faktum kommer alltid att stå obestritt — att marskalken av Finland genom sin personliga karaktär blev den självfallna symbolen

för livskraften och motståndsviljan hos det folk som i Vinterkriget vann all världens beundran. Kärnan i denna karaktär — sådan nu senast Heinrichs skildrat den — var en pliktkänsla, som förtjänar att kallas övermännisklig.

Och här är det anledning för sena tidens svenskar att stanna i eftertanke. Det vi kallar pliktkänsla kan ha sin grund i en människas särskilda karaktärsdaning. Men den kan sällan forma människors liv så som skedde i Mannerheims fall om den inte bygger på en djupt tillägnad tradition. Marskalken av Finland, friherre Gustaf Mannerheim härstammade från en av de adliga ätter, som en gång bar upp det gamla svenska riket, som i regementen och ämbetsverk försökte — när de var som bäst — att på svensk mark förverkliga ur den romerska republikens samhällsåskådning inspirerade ideal om adlig plikt och medborgardyg. Mannerheim förkroppsligade denna svenska plikttradition. Därför har också vi i Sverige rätt att se på marskalken av Finland som en av våra egna och att med stolthet vårda hans minne.